

[Afghanistan Digital Library](http://afghanistandl.nyu.edu/)

adl0358

<http://hdl.handle.net/2333.1/9cnp5jzq>

This is a PDF version of an item in New York University's Afghanistan Digital Library (<http://afghanistandl.nyu.edu/>). For more information about this item, copy and paste the "handle" URL above into a web browser.

When referring to or citing this item please use the "handle" URL and not this document or the URL from which you downloaded it.

All works presented on New York University's Afghanistan Digital Library website are, unless otherwise indicated, in the public domain. The images available on this website may be freely reproduced, distributed and transmitted by anyone for any purpose, commercial or non-commercial.

NYU Libraries, Digital Library Technical Services, dlts@nyu.edu

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ كَثِيرٌ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ كَثِيرٌ
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ كَثِيرٌ

حَقِّقِ اِيْمَانِيَه

پند مريم بخون لفرزند محزون

از

نتایج افکار مولی نجف علی خان اتالیق علیحضرت

امیر امان الله خان غازی خلد الله ملكه

(در طیفه نعل علیحضرت میخ)

(مطابق نسخه اول در کتابخانه)

دیباچہ

محمد نوبختی علی رضا الیکبرانی۔ ابا بعد ایں پند نامہ را پاس خاطر فرزند خود
 در ایام میں خود در دار السلطنت کابل نوشتہ بودم۔ و از آنجا کہ وجود محمود علیحضرت
 غازی امیر امان اللہ خان خلد اللہ ملکہ بادشاہ ذیجاہ افغانستان خط اللہ تعالیٰ
 من البلیات از مان مجب نجات من از بلائے اسرگر دیدہ و نیز انقلاب علیہ و
 بے نظیرے را کہ در ۱۳۳۰ ہجری المقدس در خراسان رو نمودہ اثر قبولیت آن
 و عار خود میدانم کہ بجز توبت المعترۃ بصد مجز و نیاز در فغان مضطر عرض کردہ شدہ
 بنا بر این کتابچہ را بہ شخصہ امانیہ موسوم کردہ و بنام نامی علیحضرت ممدوح
 معنون نمودہ بطریق ہدیہ مزجاہ بجزوہ مبارک تقدیم مے نامم۔ ع
 گر قبول فست نہیے عز و شرف

راقم آتم احقر الناس نعت علی عقی عنہ
 ساکن جلالپور جٹان ضلع گجرات پنجاب

{ ماہ جون سنہ ۱۳۳۰ ہ ش

تہذیب نامہ

جلوس مہمنیت مانوس علیحضرت امیران اللہ خان
غازی خلد اللہ ملکہ کہ در زندان کابل نوشتہ
بخصوص عالی حضرت مدرس فرستادہ شد

ایماند ز ندید شاہ کشور آرا	کہ با داجت الماواش ماوا
سراج ملت و دین گیانہ	کہ شد تیر شہادت را نشانہ
جواری لطف حق باوا مقامش	بہ نیکی زندہ باوا نیک نامش
ایا اے زاوہ عصمت مابے	جناب حضرت علیا خطابے

صیانت مقنع و عصمت حجابش	زبے خاتون که عفت شد نقابش
روانش تازہ و دل باد مسرور	ز دیدار تو چشمش باد پر نور
دعاش بادیا رویا و رتو	مبادا سایہ اش کم از سر تو
برش فرماں اباشان رفیعت	مطیعتش باش اے عالم مطیعت
برغم دشمنانت تاج شاہی	مبارک بادت اے ظل الہی
کہ دادش پادشاہے چوتو یزداں	زبے بخت ہمایون خراساں
زبس بیچارگان راچارہ سازے	رعیت پرورے لشکر نوازے
بری از شیوہ جاہ و تخت مل	سلیم و بردبار و با تحمل
نکو طینت نکو محضر جو آنے	بہ اندر اور عایا مہربانے
براہ سنت صدیق کبیر	شہے کش آئمہ شوری ست بہر
علی شیر خدا و شاہ مرداں	طریق حضرت فاروق و عثمان رض
پے ہر داد خواہ زار و مجروح	شہے کش باب عالی بہت مفتوح
ز بہر عرض در دربار شاہی	شہے کش ہر گدا و در سانی
و دہر بہر خدا با لطف شامل	شہے کو داد ایتام و اراذل

شہے کو حاجب و دربان ندارد	کہ عرض خویش بہ عرض گزارد
شہے کو صاحب خلق جمیل است	ز حق مہر صد اجر جزیل است
شہے کو خیر ملت راست ساعی	چنان کہ بہر رمدہ خویش راعی
شہے کو روز و شب مصروف کار است	نہ فارغ بہ نفسیرج و شکار است
شہے کو صید دلہائے رعیت	کند باوانہ لطف و مروت
چہ سود از صید آہوتے رمیدہ	عجب صید است دلہائے گزیدہ
کسے کو کعبہ دل راعمارت	کند باشد سزاوار امارت
بنائے کعبہ تعمیر جمیل است	مگر دل منزل رب جمیل است
شہے کہ اہل نورستان تمامی	بشست از جہہ شان داغ غلامی
ہمہ را از کرم آزاد نمود	بلطف خاص خود و شاد نمود
غلاماں را بہ حریت سرفراز	نمود و بانجابت کرد و مساز
بلے بہر کس کہ در تقوی است فضل	بود اکرم بہ نزدیک اکمل
رویل است آنکہ عادتش در میم است	شرفی است آنکہ اخلاقش کریم است
ای شاہ جوان نخت جوان سال	آئی در جہاں باشی باقبال

چو در عهد شمه حسد آشیانی	بدست بد عنان حکمرانی
همی گشتی تو اندر کوه بازار	به تبدیل لباس اندر شب تار
که تا جو یا شوی ز احوال مردم	ز بهر حفظ جان و مال مردم
کس از پاسبانانت بازار	مزامم گردش در صین رفتار
شنیدی زو بے سب و شتم را	ولیکن ناپسندیدی ستم را
همه برداشتی حرف درشتش	سپس دادی دو مشت زربخشش
بریں بیداری ات صد آفرین باد	نصیر و ناصرت جان آفرین باد
اسیراں بار ما کردی ز زنداں	شدت کهرس دعا گو و ثنا خواں
دعاے بندیاں پذیرفت باری	عطاآت کرد تاج شهرماری
تو شکر نعمت باری ادا کن	اسیراں را بلطف خود رها کن
خصوص از بندیاں کهنه و زار	حق همساگان اول نگمدار
ز زندانم الی بروج شمالی	بود دو صد قدم تا بالعباسی
میان ما و تو بحدے عجیب است	ز قصر کلبه احزاں قریب است
شنواز داعی مخلص نصیحت	که شه باشد شجر بخش رعیت

دستختم را که بخش استوار است
رعیت گله و تو گله بانی
ز خوس بدسگال و گرگ خونخوار
رعاست کن شهاقی رعایا
تو سلطانی حق دیهاں ادا کن
بجاں کوش از پئے بهبود ملت
پئے ملت ز بهر خیر خواهی
رواج علم ده در کشور خویش
که این دور است دور علم و حکمت
به امصار و قرار و هم به دیها
بود تعلیم بر وفق طبائع
بهر شاه و گدا باید نصیب
که تا هر کس ز اشرف و اراذل
بداند هر کس از احکام داور
چه غم از با و تند روزگار است
بجا آور بجاں فرض شبانی
بحکمت گله خود را نگه دار
بری کن ذمہ خود از بر ایما
تو شاهی مرحمت بر هر گدا کن
که ملت هست تکبیه گاه دولت
رفیقت با و تو منیق الهی
ابا حسن مساعی بیش از پیش
بحکمت تکبیه دار و ملک دولت
شود تعلیم و تدریس کمالات
ز علم و حکمت و فن و صنائع
رسد از حسن تعلیم بسبب
کند در علم و فن طی منازل
حقوق بنده و هم بنده پرورد

بود احساس خیر قوم و شر را	ز افراد رعایا بر بشد را
تواند کرد فرق نوش از نمیش	شناسد دوست را از دشمن خویش
به افشوش نگر دو وعده ز نهار	عدو را شمر و بیچاره و خوار
قدوم سعی در مسیdan بماند	ترقی های عالم را بداند
تنزل بر چه علتهاست مبنی	بداند چیست اسباب ترقی
چرا سلم ز دولت بے نصیب است	چرا اسلام در هر جا غریب است
مسلمانان ز ایجادات صناعات	چرا بے بهره اند از اختراعات
ز پالان اسپ را مجروح شده تن	خراں را طوق زین سبب گردن
چرا طوطی به گلشن در نوا نیست	چرا بلبل به گل نغمه سرانیت
چرا ناز است بوم بدفقار	چرا شد آشیای ویران بهارا
چرا زارغ سینه ناز و بکسار	چرا کبک درمی رانیت رفقار
چرا حال مسلمانان بعسر است	چرا کفار را بهره زئیر است
چرا بس تلخکام اند اهل اسلام	چرا کفار را شهید است در جام
چرا بر سفره اش مشتت شکست	مسلمان را چرا در کیمیه زرنیت

چرا کفار را صید است مدام	مسلمان را چرا آه بوش درام
عدو الله زویا باش لباس است	محب الله قمیصش از پلاس است
چرا قصر سجی از رخام است	مسلمان را سرای از خشت خام است
بعلم آمد مدار کا مرانی	بخش علم لطف زندگانی
هر آن تو میکه در علمش قدم پیش	بود میداں برد از دشمن خویش
دیارش را بود گو قریب کم	بود کیفش دو صدره پیش از کم
بگویم فی المثل جاپان و المان	بوسعت نیت زائد از خراسان
بعلم و فن نظیر شان فقید است	عدیل شان صنعت نا پدید است
بعلم و حکمت و تدبیر لاریب	کند کار یکه گونی آمد از غیب
بحکمت میند تیغ و تلم را	بر داز مدعی تاج و علم را
بحکمت زو چنان کارے بر آید	که از صد شکر جزا رناید
بحکمت گوهر از کاں مے بر آید	بحکمت در ز غماں مے بر آید
بحکمت سنگ گره و مجینه	ز خاک آید بروں گنج و مینه
بر بیس فی الحال در دور زمانه	که تیر حکمت آمد بر نشانه

در پیدنات و کروزر و او علم است	ستقیم و برق و گیس ایجا و علم است
ز خاک اندر هوا پروازها کرد	بعلم این آدم خاکی چپا کرد
ز ایجا دوات طوفانے پیا کرد	به بحر علم و حکمت چوں شنا کرد
گه طیاره را اندر هوا کرد	گه کشتی موترا بنا کرد
همه در مائے حکمت را خزان	ستیمر - تار پیدو - سب مران
به عقبه نیز فائز بالمرام است	غرض عالم بدینا شاد کام است
معادش را فلاح منی است بر علم	معاشش را صلاح منی است بر علم
ز کرمناست خلعت در بر او	ز علناست تاج بر سر او
همی ز سبب ترا تاج امیری	تو دین و ملک را شاهما ظهیری
نمودم از سر راه تدبیر	چنے سال جلوست چوں تفکر
ز غیب آمدند در گوشش بو شوم	ظهیر الملک الدین از سر و شوم
بریں شوق غزا باید که نازی	تو شاهما جاہدی و نیز غازی
ز شاه جاہد عنازی بدانی	جلوست بر سریر حکمرانی
عدو از روح حق مایوس با دوا	جلوست مہمنت مانوس با دوا

تو باشی فی امان اللہ دائم زگر و شہائے چرخِ ناملاتم
خداوندِ جہاں باد اتر ایار بہ اقلیمت مبادا دخل اغیار
رعیتِ حرم و آباد باشد سپاہ آسودہ و و شاد باشد
یکے با مال و جان باد اظہیرت و گر باز و سر از بہر سریرت

دعائے بندہٴ مسجونِ حیدریا
مشرّف با قبولِ خویش فرما

زندانی رک (قلعہ شاہی)
دار السلطنہ کابل

{ ۱۳ جمادی الثانی ۱۳۳۴ھ

خطاب بفرزند ارجمند

بر نبی و آل و اصحاب کرام	بعد سدید و دو صد سال سلام
روشنی دیدہ گریان من	اے سرور روح و روح جان من
وے سکون خاطر افسردہ ام	اے تسلائے دل پڑ مرد دام
بھجیہ شستم سی بالائے تو	اے عصائم قامت رعنائے تو
نوس تنہائی زندان من	اے خیالت نقش لوح جان من
اصل مقصود دل بھگتہ ام	غائت امیدائے بستہ ام
ناصحانہ پسند گوئم اے پسر	گرچہ دانائے شستم پیرم مگر
از دل و جاں کار بند بند باش	ہمچو فرزند سعادت مند باش
تا توانی جان من در علم کوشش	گوش کن ایں پند من با گوش ہوش
در رہ علم و ادب ہشیار باش	خواب غفلت ترک کن بیدار باش

از پدر این سپید پیرانه نبوش	پینه غفلت بخش از گوش بوش
خواند گیهاست همه از یاد رفت	سالها از عمر تو بر باد رفت
تیر بسته از کماں ناید ہے	وقت رفته باز کے آید ہے
دامن ہمہت بچین و تیز تاز	منزلت و ورہت و راہت بس از
عزم جازم کن چو ارباب ہم	در رہ تحصیل شور و رخ قدم
تکدہ مستقبل بکن از جان و دل	باش بر اوقات ماضی منفعیل
تا تلافی گر شوی مافات را	سے پسر حق مساعی کن ادا
لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى	ہست قول خالق ارض و سما
بذل عرفان ساز عمر با بقی	گر برفت از دست وقت ماضی
جل را باشد شمر بیجی سلی	علم باشد مایہ روشن دلی
از پے مسر جہالت کیمیاست	علم بہر رنج نادانی دواست
خلعت علم بہ آدم شد عطا	بہر تشریف از حضور کبریا
شد بکر متنا مشرف از حضور	تافت اندر سینه اش از علم نو
	لَهُ وَعِلْمِ آدَمِ الْأَسْمَاءِ كُلِّهَا - آتۃ

کوش در تحصیل علم دین نخست	تا شود عادات و اخلاقت درست
علم دین آموزد حق را سپاس	بندۀ بے علم نبود حق شناس
هم حقوق بندگان بر بندگان	می شود از علم دین حق عیاس
برسلمان علم دین فرض خداست	زانکه مشعر بر روانارواست
انما ینحی الله در قرآن سخاں	قد یرا ین علم زان گردو عیاں
بست فرماں ناطق از سلطان دین	أطلبوا العلم ولو کان بصیث
اصل علم دین کلام حق بود	کان پیغمبر پیام حق بود
بست قرآن حقه در مائے دین	مخزن اسرار ایمان و یقین
بے نظیر است این کتاب لاجواب	حجت قاطع و هم فصل الخطاب
دعویے فآلوا بسورة شد بند	بمکتة سنجان عرب ساکت شدند
گشت چون سبع مشافی جلوه گر	خاک شد سبع معلق را بس
چون شنیدند این کلام بمیشال	مر فیحیاں را زباں گردید لال
برقصص مشعر بود هم واقعات	نیز برمشابهات و محکات
واجب العمل است امر محکات	لازم الایماں بود مشابهات

خود خداوند جهان فرمود ما	يَعْلَمُ تَاوِيْدًا اِلَّا اِلَهًا
بهرتاویل آنکه سرگرداں شود	آخرش در مانده و حیراں شود
گردو استدلال جاننش را و باں	می شود سرگشته در تیر ضلال
بس عجب فرمود مولانا سئے روم	در معنی صفت در سلک رقوم
پائے استدلالیاں چو ہیں بود	پائے چو ہیں سخت بے تکلیں بود
هر که علمش را سخ است با کمال	گوید امانت ابر بے قیل و قال
قصه ما سئے انبیا و اصفیاست	هم بیان اتقیا و اتقیاست
اے خوشا بختش که باشد متقی	وائے بر حاش که او باشد شقی
هست قرآن اے پسر خیر الکلام	مادی و مهدی ز بهر خاص مدام
هر که از بر کرد این فرقان حق	کرد در بر خلعت ایقان حق
نور عرفاں تا بد اندر مینه اش	بهر تنویر دل بے کینه اش
هر که بردارد بحفظش رنج را	لاجرم حاصل کند این گنج را
از جناب سید خیر البشر	این بشارت وارد است اندر خبر
هست میمون طالع و فرخ پدر	حافظت آں بود کورا پسر

لازوال است و پراز غسل و گهر	گنج عرفان است قرآن لے سپر
باش همواره به حفظش مشتغل	گوهرش آویزه کن در گوش دل
همچو ماه بر اوج عرفان تافتی	چوں ز حفظ آں فراغت یافتی
در معانی اش بنور اندیشه کن	ورد آں را روزمره پیشه کن
از حضور حق بنخواه با کمومت	ماور خود را دعائے مغفرت
بهر غفراں از حضور کبیریا	هم به جیداً مجید خود کن دعا
هم بحق خال و هم خالات کن	هم دعا اندر حق عمات کن

تحصیل علم الادیان

تابیاری مرغ عرفان قفس	کوش در تحصیل علم دین سپس
فقه دین مفتاح باب حکمت است	راس علم دین کتاب سنت است
صد هزاراں رحمت از یزوان رسا	بر روان صاحبان اجتهاد
در ره ترویج دین مصطفی	کرده اند حق مساعی را ادا
خادمان علم دین بر حق اند	صرف و نحو و فلسفه لے ارجمند

حکمت و طبعی ریاضی هندسه	نیز تاریخ است و هم جغرافیه
جمله خندان و شاه علمها	بهست علم دین احمد مجتبی
آرزو دارم که بر چرخ علوم	همچو مهر دماه باشی در نجوم
ذات تو از نور عرفان همچو شمع	منظر فیضان بود از بهر سمع
نام جدا مجید خود زنده کن	باز شمع علم را تابنده کن
خوشتن را صاحب آوازه کن	نام آن پیر کهن را تازه کن
زنده کن از علم نام مرده را	تازه کن آن آتش افسرده را
آنکه ذاتش بود فخر خاندان	مایه ناز از پئے غم دو کلاں
بود ذاتش علم پرور علم دوست	هر که این اوصاف دارد بس نکوست
ذات و الاش که شمع خانه بود	روشن از نورش همه کاشانه بود
فیض علمش بود چمن جسته روان	تازه شد زان جبه کشت خاندان
وانی گل شد آن چراغ خاندان	هم خزان آمد باغ دودمان
پسین که همسالان تورفتند پیش	رخ بسوی منزل مقصود خویش
گام شان نیز است هم ثابت قدم	صاحب عزم اند و هم الایم

میرسد فی الجمله عوسنے در سفر	دیگران را از برادر یا پدر
اوقاده در چہ رنج و بلاست	تو پدر داری کہ او بیدیت و پاست
نے مجال طیر و نئے تاب نفس	ہمچو مرغ پر شکستہ در قفس
بیکس مزار و نزار و منہنی است	دانش خالی و ہمایاش تہی است
اندریں غربت بزندان بلا	از عزیزان دور و از خویشان جدا
در جہاں یار و مددگار و کفیل	تو نداری جسے خداوند جلیل
حافظت در ہر مکان و ہر زمان	ناصرت با خداوند جہاں
بھیجہ تہ تکبیر گاہ بیکساں	چارہ ات چارہ گر بجایر گاں
کارسازت کارساز این و آن	یاورت یاری دہ بے یاوراں
حسب اللہ انہ نعمہ الیکیل	کر دمت تفویض بار ب الجلیل
از طفیل رحمتہ للعالمین	ذات حق با ذاتا یار و محسین
با دبر ارواح پاک شاں سلام	ہم طفیل آل و اصحاب کرام
گوہر درج نجابت ہر چہ پار	اشرف اصحاب آمد چار یار
جان نثار سید ابرار بود	اول و افضل کہ یار غار بود

33

پائے یارِ غار را مار سے گزید	دربرش چوں گنجِ رحمت آر مید
زہرا چوں شہد خور و وثف نکرد	دور را برداشت اما آف نکرد
حق صدقیم نشد از من ادا	گفت چہ سیر دریں دار افتا
تا وہ آں یارِ محسن را جہا	کر وہ ام اورا محول با حنا
مہتر است عتیق اللہ بود	آنکہ اول داخلِ حنبت شود
در حضورِ پیشوا سے عالمیں	از ہمہ سابق مشرف شد بدیں
حضرت بو بکر با صدق و صفا	فضل امت رئیس الاتقیاء
گشت با صدیق اکبر نامور	از جناب سیدِ نوع بشر
بود در وصفِ عدالت مشہر	یارِ دوئم حضرت عادل عشر
مظہر فیضان و لطف کردگار	بود قلب روشنش آسینہ دار
وحی آمد در حضورِ صاحبش	اکثرے برونی فکرِ صاحبش
بعد من ممکن عشر بودے نبی	گفت پیغمبر کہ گر بودے نبی
صاحبِ دو نور چشمانِ نبی	یارِ سوئم بہت عثمانِ رضغنی
معدنِ علم است وہم کانِ حیا	جامعِ قرآن وہم صاحبِ صفا

یارِ چارم بود شاهِ اولیا	حیدرِ صفدر علی مرتضیٰ
در حقش فرموده پیغمبر است	شهر علم استم علی آزاد است
لحمِ لحمی که طغرائے است خاص	حضرت شه را بخش اختصاص
بر سخائے آن شه مردان سخی	هل اتی آمد دلیل بس قوی
مورد الطاف و اشفاق رسول	شاه مردان شیر حق زبج بتول
هم طفیل نور چشمان نبی	قره العین شه مردان علی
آن یکے نخت دل زبهر حسن	مقبل در گاه ریت ذوالمنن
واں دگر مظلوم دست اشقیاء	اے حسین اعلیٰ شهید کربلا
هم طفیل اهل بیت خوش صفات	اهمات المؤمنین و طیبات
نیک محضر نیک طینت نیک ذات	صالحات و قانات مسامحات
هم طفیل اسد قدا و اصفیاء	اولیائے باصف و اتقیاء

عذرِ مجبوری و مجبوری

سالها باشد که من در غربتم مبتلائی در درونج و محنتم

بر سر م کوه مصائب ناگهان
ناگهان کردند بے تحقیق امر
ناگهان کردند بے جرم و خطا
ناگهان کردند از راه حسنا
بفتنة زمين ما حبرا ہوشم پريد
اقرارے ساعی ایماں فروش
مدتِ سخنم شدہ بضح سنين
جرمِ فرضی را نہ کس اثبات کرد
کس نہ قائم کرد و برمانے بہ عقل
مدعی کو داشت شخصی مدعا
از پنے دنیائے دوں میں را فروخت
شاہِ عادل با ہمة اوصافِ داد
طرحِ بیداد و ستمگاری نگند
گرچہ دار و شاہ گوش حق نبوش

اوقتا و از گردشِ دورِ زمان
بخطا از بہرِ محبوبِ سیم امر
حلقہ ام در طوقِ دژِ نجیرم پیا
در بروغم بستہ در دارالاسلام
وعدہ ما بشکست و صاورشند و عید
بے دلیل منطقی کردند گوش
چرخ بے مہر است تا عالم بکین
بیچ تفتیش و نہ تحقیقات کرد
یا دلیل منطقی از روئے نقل
در حق ما بست نامحق افترا
آتشِ بغض و حسد را بر فروخت
دادِ انصاف و عدالت را نداد
پائے سدِ عدلت را نی بکند
حرفِ باطل را مگر بہناد گوش

داوخواہم از خداوند عیسیٰ	تیغ استبداد را ہستم قتیل
گیرد از ہر شاہ واد ہر گدا	آں خداوندے کہ در روز جزا
گردن گردن بلند آں را زند	کو پس لمن الملک چوں گرد بلند
تیرہ دل بچوں کلیم نجات ما	میر زندان است شخصی پر جفا
نے مارات و نہ رفق ورافتے	نے مجال ماست اورا رحمتے
سر کہ برابر بود وقت جواب	سخت گو دتند خواندر خطاب
دل گدا از ظلمتِ ظلم است قیر	موسے روش در سپیدی مثل شیر
زخم دندانش بلائے جاں بود	گودانش خالی از دندان بود
زخم نم را چارہ و درمان نیست	بہر زخمش حاجتِ دندان نیست
خونہا خوردہ و دندان ریختہ	سالہا خونِ مسلمان ریختہ
پیشہ اش جلادی است از سالہا	ماہر و یکتا است در فن جفا
شاہد عدل است بر معذوری ام	مدتے باشد کہ این مجبوری ام
شمع عرفاں در رہبت بنہا و مے	ور نہ واد تربیت مے داو مے
کرد مے شہائے یلدار اسحر	بہر تسلیم تو اسے نور لبصر

دوش من از محل بارت قاصر است
خو خداوند جهان تناصر است
وقت بازو سے خود را ناز کن
پنجه همت بسان باز کن
ہمچو شاہیں کن بدست خود شکار
چوں زغن ہرگز نباشی جمعین غرار
از اراضی ہرچو حاصل شد بر آں
وقت خود را تا زمانے بگذاں
با کفایت روزگارے کن بسر
جز درس با شوق ز اسراف الحذر
چشم کشا بر شکار دیگران
بذل ہمت کن بکار دیگران
سوئے کس با دیدہ حسرت میں
گر بینی از رہ غیرت نہیں
بر کمال دیگران حسرت مکن
عرق غیرت را بجباں غبطہ کن
کاشکے دست ستم پائے ترا
بند میکردے دریں دار اسلا
ہمچو یوسف با منت کردے اسیر
اندریں چاہ گردش چرخ اشیر
چوں میر کنعان تو بودی بیگناہ
ہمچو ماہِ نخبست کردے بچاہ
عصمت از بہت بال جان شدے
منزلت در خانہ زندان شدے
راج جان بودے مرا دیدار تو
کلبہ احزاں چو ادبتاں شدے
کردے آرام جان ایثار تو

پوستِ خود پوئیت کردی	دیدم ناخوش زینت کردی
کردی نختِ جگر بہت کباب	گر شدی از ناں غورش ہم سدباب
لیک بودی راجِ روحانی ترا	گرچہ بودی رنجِ جسمانی ترا
می شدی دارائے ہر علم و کمال	اندریں مدت کہ باشد ہفت سال
دزد باریم برود و خرد رگل بماند	آرزوئے دل مگر در دل بماند
با دل پر خون فتادوم در منگاک	سینہ شد از خنجر ہجر تو چاک
بہرہ ور کردم خدائے کائنات	گر ز دیدار تو در حینِ حیات
گیرم اندر بر قدِ رعنائے تو	بوسہ خواہم داد بر سیمائے تو
جملہ حاجاتت روا خواہم نمود	حقِ کوشش را ادا خواہم نمود
ہم بجاں کو شتم پئے تفہیم تو	سچی خواہم کرد در تسلیم تو
زندگی حاصل شود مامات را	تا تلافی گرددت مافات را
از کرہائے تو ام ہمیدار	این امید بستہ ام یارب برآر
بیکس افتادہ بہ زندانِ محن	رحمِ منہ ما برین دور از وطن
روز و شب در غصہ و کرب و حزن	بند زندان اند ہم اخوانِ من

کاش ایشان بودے پاہ بند
ہر یکے زایشاں ترا بنواختے
لیک مجبور اند ایشان ہچو من
شیر عاجز شد چو شد اند ر نفس
دیدہ باشی در عجائب خانہ ما
چوں کند بالاسر نوک عصا
چوں در آید در نفس آں خاکروب
ہمچنان شیران ناطق در نفس
یک خمیسی را کہ زنداں بگی است
ہچو موسے زنگیاں روشن سیا
چوں سپرد آتم جبینش پیر ز چین
در فصاحت ضد ابن اہل است
اقبح الصورت چو اہل زنگبار
بانگ مکر و شخو شد لوح دل
اندریں غریت نبودندے نرند
ہچو من در حال تو پروا نختے
بیترار اند و نزار و خستہ تن
جرات شیر می نما نذاں سپس
خاکروبے را بدتش یک عصا
شیر حنہ بانہ تسلیم را
میزند شیران شہزہ را بچوب
نیمت شانز اتاب یارائے نفس
ہر یکے زایشاں ہو بد پا و دست
وز قساوت صورت حالش تباہ
سینہ اش ہر دم چو ظالم پیر مکیں
صوت دے چوں صوت دے ہائل است
انکہ الصوت است چوں صوت حمار
یا ترا شد تیشہ از اجار گل

انسان

چوں بگو چہ سے در آید بد سگال	می نشیند بر دم گرد ملال
نیست او را بهره از عقل و تمیز	فرق نمکند در ز ویسل و در عزیز
از عزیزان پاس عزت نیستش	وز ذلیلان خوف ذلت نیستش
دو گردو چوں بیاید بر دماغ	باد گردو چوں بیاید بر چراغ
بهر که اندازد پیش استخوان	رام گردو پیش سے لایہ کنان
میکشد زولانہ از پائش بغور	در حقش کوتاہ کند ہم دست جور
چوں شود آمانہ از بہر ضرر	کلبہ ہارامی کند زنجیر دور
بدرگ است و بدرگی خوش بود	سگ نش بہت و سگی خوش بود
گر نیاید استخوانش در دہاں	می کند غوغا و عمو چوں سگماں
گستہ چوں شد بہ پنجه میزند	با دہان و ہم بہ دندان می کند
چوں بر آتم وقت شب بہر نماز	با نیاز اندر حضور بے نیاز
ناگوار آیدش ذکر خدا	
الاماں یارب ازیں جور و جفا	

ترغیب بریں علم الابدان

بعد علم میں بود علم بدن	لازم و ملذوم مثل جان و تن
آں کیجے بہر جسد مصلح بود	واں دگر مر روح را مصلح بود
گر بدن سالم نباشد روح نیز	کردنتواں خیر را از شر تمیز
صحت جسمانی ار نمود بحب	کے تواند شد حق طاعت ادا
گر قوائے جسم تو گردد ضعیف	کم شود ہم قوت روح لطیف
در بدن ہر گاہ پدید آید فتور	در عبادت لاجرم آید قصور
بس اہمیت بدن دارد بروح	جز بدن کے روح سے یا بدفتوح
لفظ ابدان ہم صحت دم در خبر	وار دست از سید نوع بشر
طب یونانی مدارش بر قیاس	ہست بروہم و گمان دارد اسال
بہتر آں باشد کہ تشریح بدن	یاد گیری بر اصول ایں زمن
تا بدانی فعل ہر عضو بدن	منصب ارکان تن در قلحہ تن

لہ العلم علماں علم الابدان و علم الایمان

شعرِ افعالِ ہر عضوِ جسد	شاخِ این علم است فعلِ عضو ہا
کرد تشریحِ بدن بر حسبِ حال	بو علی سینا شہِ ملکِ کمال
زاں بر انساں برو پے شیخِ رئیس	بود آن تشریحِ حیوانے خیس
نقصِ تشریحِ کمن آمد پدید	این زماں از صنِ تشریحِ جدید
یا دگیدی بہر ترکیبِ دوا	ہم بود لازم کہ علمِ کیمیا
بر اصولِ کیمیا و ان منحصر	اختلاطِ ادویہ با ہمہ دگر
غور کن اندر اصولِ کیمیا	از پے ترکیبِ اجزائے دوا
سلطنتِ چون شیر در بیشہ کنی	علمِ طب را ہم اگر پیشہ کنی
تا شوند از فیضِ صحت بہر یاب	در منداں جمع آمدت باب
دارِ تو خواهد شدن دارِ الشفا	ہر کے حاضر شود بہر دوا
کیں متاعِ خیلے گراں دار و بہا	مشتری با جاں خرد جنسِ شفا
خواہ شاہِ کجکلاہ و یا گد است	در مرضِ ہر بندہ محتاجِ دواست
باعثِ قوتِ شود بہر ضعیف	ہر کہ ما ہر شد دریں فنِ شریف

علم افعال الاعضا -

مرح ارباب حاجت مے شو	دافع ہر رنج و محنت مے شو
گر رضیت صاحب ثروت بود	یا امیرے صاحب دولت بود
بدیہ اش را بے تامل کن قبول	رد نعمت بہت کار بوالفضول
در بود رنجور ناوار و فتیر	از ترحم دست آں افتادہ گیر
از مطب خود دو آتش کن عطا	از رہ عنس خوارگی بہر حسدا
کشتہ نقرہ وہ آں ہمیا را	بذل مے کن شربت ویشا را
ہدیہ از مفلس گرفتن خست است	زانکہ او خود بقتلے محنت است
از فلوس افلاس را فرما دوا	یا علا حبش کن بہ اوراق طلا
مفلساں را شربت وینار وہ	زانکہ وینار است از صدنار بہ
ہر کہ باشد مفلس و زار و غریب	حق لطف خاص دارو بر طبیب
با مریضان باش دائم خوش کلام	زشت خوبا شد بعالم زشت نام
سعی کن تا علم تو کامل شود	تا مراد خاطر حاصل شود
کسب علم اولی است تا بعد کمال	علم کامل بہت گنجے لازوال
نیم ملاحظہ ایساں بود	ہیچاں ناقص طبیب از جاں بود

بہر ترغیب تو مے آرم نظیر
بود ہمنام تو در وہی طبیب
در کمالِ علمِ طب چون طاق شد
این ماں خلف الرشیدش اجل است
فضلِ فہمائے عالمِ این فن است
منکسر طبع است و بگتہ مزاج
سینہ اش گنجینہ علمِ طب است
اندریں زنداں کہ یک در البلاست
از مریضیاں روز و شب باشد هجوم
چون مطب است از پئے اہلِ مرض
پاسبانان با تفنگِ پربدوش
مے نایم اربہ سر باز سے خطاب
ہر یکے و اند کہ معتوبِ بیم ما
چوں مریضے را شو و حاصلِ شفا

از اطبائے زبس روشن ضمیر
برو جالینوس دورانِ لبیب
نام نیکش شہرہ آفاق شد
حاذق الملک و طبیبِ اکمل است
حضرتِ مفتی شالے روشن است
لیک مستغنی است ز اہلِ تخت و تاج
قلب صافش مطن در قالب است
جاری از عم تو فیضانِ دواست
بر در این دایرہ احسانِ مہوم
مرجع حاجات اربابِ غرض
تابع امر اند چون حلقہ بگوشش
صاحبِ آغا گوید در جواب
ہم بہ نزد شاہِ منضوبِ بیم ما
از خلوص دل ہے گوید دوا

از حسد انوار نجات ما بخیر	با ادب استاد پیش باب دیر
علم طب مفتاح باب حمت است	این همه از فیض طب و حکمت است
در دمندها را درش راه اشفاست	ذاتِ عمت مظهرِ لطفِ خداست

فضائل علم

از پی تحصیل علم امر حسدا	هست اقراء یا همیم ربناک بر ملا
حسن اوصاف متکم گردد و علم	لے پیر از سورہ ن وَالْقَلَم
هر که شد از حسن طالع خامه ور	بر سر پر عرشش باشد مقر
اولین وحی از خداوند است	عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَم است
دولت علم ار بود در سینه ات	می کند مستغنی از گنجینه ات
گنج عرفان بهتر است از شامگان	شامگان از صرف گردور انگان
یک عرفان است گنجی لازوال	بل مضاعف میشود از صرف مال
جذابتِ خوش مروی بلبیب	آن که باشد دولتِ علمش نصیب
چون رود در مجلس قدرش کنند	چون بود در محفل صدرش کنند

آرد و اسرار آں ساز و عیاں	گوهر حکمت چو در سلکِ بیاں
باشد و انا اَطَعْنَا و درِ شاں	سامعینش را سَمِعْنَا بر زباں
می پزیرندش چو پیغامِ سر و شس	نکتہ بمانے حکمتش گیرند گوشش
میکنند آویزه اش در گوش جان	وَرِ معنی ریزد از قُوجِ دماں
بر خطِ فرمانِ مے سر مے نهند	هر کجا در دیده جانش می دهند
مے دهندش بر سر در دیده جانے	مے نهندش و تنها در زیر پائے
گرچه بر دوشش بود کهنه ردا	ز اُطلس و دیا کنندش فرشِ پائے
صورتِ حالتش بس آواره بود	گرچه نقشِ نیبه و پاره بود
مورد و منزل بچشانش کنند	با همه اکرام مہافش کنند
با همه اعزاز تکمیش کنند	می کنند اکرام و تعظیمش کنند

علم با عمل

علم و عرفاں لے پسر باشد شجر	این شجر را از عمل باید ثمر
عالمے کش بهره نبود از عمل	چوں درختِ بے ثمر هست آن دغل

یا مگر مثل سرائے بے دراست	یا یہ دعوائے تجارت بے زدهست
چوں ز امر و نہی حق دار و خیر	از عمل باید کہ باشد بہرہ ور
حیف بر شخصے کہ او نار و بجا	با وجود آگے امر حسدا
کو ر معذور است گرفت بدبچاہ	وائے بر بنیا کہ او گم کرد راه
در ہند جاہل اردار و نخورد	مدتے بر سترا فقا دو بورد
در طبیبے در بدن دار و فتور	از دو اصد حیف گر باشد نفور
گرنہ قلاشے کند سوائے سود	غذر دارد کش بہمیاں زر نبود
وائے بر شخصے کہ او سود انکرد	گرچہ حبیش پُر بد از وینار زرد

پابندی فرائض دین

اے پسر پابندی صوم و صلوات	لازم آمد بر تو ما دام الحیات
پنجگانہ با جماعت کن او	با حضور قلب اے فرخ لغت
پنجگانہ بہتر است از پنج گنج	یہ کہ با این پنج باشی کار سنج
گفت پیغمبر کہ گر جوئے رواں	در میان خانہ باشد ہر زمان

در شبانه روز غسل پنج بار گر کنی زائل کند از تن غبار
 از نماز بیچگانه بچپان از گناهانت نمی ماند نشان

روزه ماه رمضان

هم زکوة صحت جسمانی است	روزه هم تنقیه روحانی است
از خدا الصَّوْمُ لِيْ اَمْ جَسَدًا	پاک باشد این عبادت از ریا
حرف حق بشنود حق را از زبان	پاک باید یک گوش و هم دهن
دیدن تا دیدنی کار دنی است	هم مبین آنرا که او ناویدنی است
رقص رقاصان بدرگ هم مبین	تا توانی سوسے نا محرم مبین
همچو شیراں باش و اتم روبراه	چوں سگان هرگز مکن هر سو نگاه
گر نشد از کذب و غیبت برکنار	گفت پیغمبر که شخص روزه دار
خرمن اعمال خود را پاک سوخت	ویده از ناویدنی ما هم ندوخت

روزه اشس گدونه مقبول خدا

این عمل را نیت در محشر جزا

زکوٰۃ مال

تا شود مالت فرنگے اے رشید	ہم زکوٰۃ مال سے باید کشید
مے برد تا پاک گرد بوستاں	شاخہائے فضلہ رز باغباں
بیشتر انگور بردارد ہے	مختش آخر ثمر آرد ہے
روزی و رزق و حیات افزوں شود	ہمچنان مال از زکوٰۃ افزوں شود
ظاہر از تکجی پھاشد اے سعید	مسکان اہل ثروت را و عید

حج و زیارتِ حرمین شریفین زاوہما اللہ شرفاً

فرض مشروط است باز او بسیل	نیز حج کعبہ ربّ حبیل
خانہ دل را منور شد چرخ	چوں ز حج کعبہ حاصل شد فراغ
توتیائے چشم کن خاکِ نبیؐ	حاضر آبرم متد پاکِ نبیؐ
در حضورِ سید و الامتام	با ہمہ تعظیم کن عرض سلام
گر شود با من ہے گوئم جواب	گفت پیغمبر کہ بر مرقد خطاب

عزیز

می کنم رو سلامش لا کلام	ہر کہ بر من کر وقت یدیم سلام
واصلان قرب حق کر و بیاں	چوں خداوند زمین و آسمان
فرض شد بر ہر مسلمان خاص و عام	بر نبی گوئند صلوات و سلام
لائق شان نیست آں مستام	در حضور شاہ دین عرض سلام

السلام علی النبی علیہ افضل الصلوٰۃ و التحیۃ

اسلام اے شافع رو در جندا	اسلام اے ہادی راہ ہدے
ساقی کوثر شفیع المذنبین	اسلام اے رحمت اللعالمین
اسلام اے مرسل خیر الامم	اسلام اے سید نیکو شیم
اسلام اے زبدہ کل انبیا	اسلام اے قدوۃ اہل صفا
اسلام اے خاصۃ دربار حق	اسلام اے واقف اسرار حق
احمد محمود و ہم حامد بنام	اسلام اے سید خیر الانام
نمخور و تمیسا رو در امتاں	اسلام اے نمگسار امتاں
اسلام اے حاجی ارکان کفر	اسلام اے قایم بنیان کفر

اسلام کے مطہر انوارِ حق	اسلام کے مخزنِ اسرارِ حق
اسلام کے ورتۃ التاجِ شہاں	قاسم کو شرفِ قسیمِ جنتاں
اسلام کے ہاشمی اندرِ نسب	اسلام کے امین و صادق و امی لقب
اسلام کے سیدِ خیرا بشر	مرسلِ یزداں رسولِ مجسودِ بر
اسلام کے مورِ فیضانِ حق	اسلام کے حاملِ قرآنِ حق
اسلام کے آنکھِ حق خواندتِ کریم	شد و وقت ہم خطابِ وہمِ رحیم
اسلام کے باغِ رحمتِ رانیم	اسلام کے قسیمِ دلے جسمِ دلے و قسیم
اسلام کے رہنمائے دینِ حق	اسلام کے بانئِ آئینِ حق
اسلام کے شاطرتِ روحِ الامیں	عرصہ گاہِ اشہبِ عرشِ بریں
اسلام کے فرشِ خاصیتِ ازھمیر	وے طعامِ غاصداتِ نانِ شحیر
اسلام کے مونسِ بے مونسوں	اسلام کے وارثِ لاوارثوں
اسلام کے در و را تیمارکش	بہرِ ایستام و ارا مل بارکش
اسلام کے بکیاں رایار و کس	داوخواہانِ جہاں را و ادرس
اسلام کے امی و استادِ کل	اسلام کے صاحبِ ارشادِ کل

خود خداوند جہاں را میہماں	اسلام کے درفضائے لامکاں
اطلسِ افلاک تا زیرا پاست	اسلام کے آنکہ فرشتہ بودیاست
تاج پوشاننتہ بجباں حلقہ بگوش	اسلام کے پاوشاہِ دلوق پرش
عرصہ عرش برینت زیر گام	اسلام کے قاب قسینت مقام
سورہ و لیل از جدت شن	اسلام کے وصف ویت و لضعی
ذات تو محمد و ح ذات کبریاست	اسلام کے آنکہ مداحت خداست
اسلام کے از خلیل اللہ دعا	اسلام کے مژوہ روح حسدا
پیشوائے جمیل اہل سبل	اسلام کے خاتم جمع رسل
در برت زمیندہ و لوق تار تار	اسلام کے زندہ وار لیل تار
لیک فانت مالک گنج غناست	اسلام کے آنکہ از فقرت روداست
یافتی کیس و ہسم طہ خطاب	اسلام کے آنکہ از رب ماب
اسلام کے صدر عزت را مقیم	اسلام کے بزیم قربت را ندیم
وے شہنشاہ سریر اجتبا	ایہا سلطان ملک صہطفا
منفس و بے استطاعت آدم	بر ویر تو بے بصناعت آدم

آدمم بر باب عالی عذرخواہ	نامہ خود کردہ از عصیاں سیاہ
بندہ عاصی ندار و تھنہ	لائق شان رفیعت بدیہ
کے شود از دست چوں من بینوا	تختہ لائق لبشان چونتو شاہ
این سلامم را شرف وہ با قبول	بدیہ مزاجہ من مندر ما قبول
پر دست بادے شہ والامقام	صدرود و صد صلوة و صد سلام
ہم بر آل و نیز اصحاب تو باد	بر روان جہلہ اجاب تو باد
ہم بر ازواج تو طے سلطان دین	طیبات و آقہات المؤمنین
دشمنان دین و ایمان و یقین	نفس امارہ و ابلیس لعین
حلمہ ما آرنند و شبحوں میزنند	بیخ ایمان و یقین رائے کنند
وادخواہانیم شامنا داورس	امت مرحومہ را فریاد رس

در تحصیل معاش

بعد تحصیل علوم آمادہ باش	بہر حاجت از پے کسب معاش
ابتغائے فضل کن با جد و جہد	تا عروس مقصدت آید بہد

گر مساعد گردد دولت فضل خدا
با کفایت صرف مال و زر بکن
صرف بیجا در معاشش آرد دخل
صرف زرا ز بهر آسایش بکن
نکتہ لاقدر فوا اور اک کن
دائما اوسط بدان خیر الامور
ہر گرا محتاج بینی یا فقیر
حاجت محتاج گر کردی روا
لیک تنبیر است کارے ناپند
مرد را باید بوقت صرف مال
گرمالت شد ادا حق العباد
مال تو گردد مضاعف لے پیر
ہست مال نامزگے سر بسر
از بلائے ناگمانے ناگمان

دولت دنیا بدست آید ترا
از ضرورت هیچ زاید تر کن
نارواہست آنچه باشد بے محل
با تکلف یک آرایش کن
نے مبتدر باش و نئے زامساک کن
باش از افراط و از تفریط دور
تا توانی از کرم و ستش بگیر
مشکلت آساں کن مشکل کش
مرد دور اندیش باشد ارجمند
باشدش بد نظر منکر مال
ہم حقوق مالک یوم التناؤ
نبودش از نقص و از تلفش خطر
دائما در معرض خوف و خطر
محو میخواید شدش نام و نشان

چون بدست آید ترا مال و منال	با توکل کسب کن رزقِ حلال
از تجارت یا زراعت پیشه کن	لیک بهر رزق پاک اندیشه کن
انقدر از غصبِ حق و گراں	باش از ظلم و تعدی بر کراں
بهترین وصفِ انسانی سخاست	زانکه میراثِ علی مرتضی است
اکرم الناس است که باشد کریم	مستحق رحمتِ ربِّ رحیم
لیک آن هم تا بجدِ اعتدال	یست اولی ورنه می آرد وبال

آدابِ لباس

بهر حفظِ تن ز حر و سرد کوش	بهر لباس را که میخوای بپوش
لیک بهر رختی که نامشروع بود	اے پسر پوشیدنش ممنوع بود
شد طلا و جنس ابریشم حرام	بر رجال مهت خیر الانام
خاتم از زرد وید شخصی را بدست	گفت پنجمیر الا این عقرب است
دعا از جامه بس آرائش است	هر چه زین زاید بود آرائش است
کار مردان نیست آرائش بر تن	زینتِ زیب بدن زید به زن

جامه موضوع است بهر حفظ تن	تا مرض عارض نگردد و بر بدن
بهم غرض از جامه ستر عورت است	نه غرض اظهار جاه و دولت است
گر بپای جامه ات باشد گراں	شکر این نعمت بخود واجب بدان
چون کنی زیب بدن آن جامه را	بایدت نیت کنی شکر خدا
نعمت حق است بحد و قیاس	نیت از اظهار نعمت کن سپاس
زیب تن کروی چون جناب و سمور	شکر کن در حضرت رب شکور
شکر کن قولاً و فعلاً اے رشید	هر که شاگرد باشد آن باشد سعید
مے شود از شکر نعمت بر مزید	دارو است آیه بقرآن مجید
مے شود دولت فراوان از سپاس	شکر گوید آنکه باشد حق شناس

احترار از قرب سلاطین

زینهار از قرب سلطان زینهار	زانکه قرب شه بود سوزنده تار
دست کردن در دمان اژدها	سهلتر باشد ز قرب پادشا
له وان شکر تم لا نهید نکر-	

بہتر است از نعمتِ شاہِ حقن	نانِ بجا از مزد دستِ خوشیستن
ایں خیالِ خام پختہ کے پزود	قربِ سلطانی بلے گور اسند
بازیِ ایماں سباز و بالضرور	ہر کہ باشد نزدِ شہ اندر حضور
میکند تعبیرش از عینِ کرم	شہ روا دارد اگر بر کس ستم
بایدش گفتن ز حنظل تلخ تر	گر گوید شاہ تلخ آمد شک
گفتہ باید ماہ بچرخ است آشکار	روز را گوید اگر شاہ یل تار
کے دہرازد دست ایماں ہوشیار	از پئے عیشِ حیاتِ مستعار
نکتہ حکمت بہ الفاظِ دیگر	سعدی شیراز فرمودے پسر
دستِ خود را بایش از جاں شہت	ہر کہ عکسِ رائے سلطان رائے جہت
بہر دنیا کو دہدیں را بباد	وائے بر حالِ بد آں نامراد
عیشِ عقبی ہست عیشِ جاوداں	پنجروزہ ہست عیشِ ایں جہاں
اخذ را ز صما جانِ تخت و تاج	ہست شانان را ز بس نازک مزاج
گاہ با تعظیمِ خشم آگہیں شوند	گاہ بادشنام خلعت می دہند
میکند جسار و اونار و ا	بہر نفعِ ذاتِ خاص و مدعا

ز شخصی مدعا

شیوہ خاص گروہ بوالہوس
ہست استبدادِ حقے خاصِ شان
گاہے باشد کہ از جمل و غرور
میکند از بیخ ہر شاہی درخت
بلکہ ساقط می کنند احوال را
بہر رفع شکِ اولادِ ذکور
گاہے باشد کہ با خوانِ خویش
خونِ شان ریزند یا بندی کنند
بدگماں گردند گاہے بر سپر
نیت نیسے از خداوند جہاں
گاہے بہر یک پرستارِ جمیل
وارثانِ ملک و دولت را فرار
تا کہ فرزند کنیز بے پدر
گاہے بیاس خاطر یک مرے

اتباعِ خواہش نفس است و بس
استثار از بہرِ شان شد کسرِ شان
مے کشند از خاندانِ جملہ ذکور
تا مانند مدعی تاج و تخت
پرزخوں ہم نامہ اعمال را
تا کنند از بطنِ خاتونے ظہور
از رہِ جو رجس آئند پیش
این ہمہ از ناخرد مندی کنند
بہیجا با میکنندش قطع سر
نئے ز قطع نسل خود پروائے شان
کو بود اندر نسبِ خوار و ذلیل
می کنند از کشور و بوم و دیار
بر سر بے مغز بنند تاج زر
ناخرد مندی و ہم نابخردے

پیر مردے را کہ از عہدت ندیم	بودہ باشد در حضورِ شاہ ندیم
حقِ خدمت سالہا کردہ ادا	از رہِ اخلاص با صدق و وفا
آبروریزند و تارا حبش کنند	بند بر پائے ضعیف بے نهند
گر کند یک خادمِ اخلاص کیش	رائے خود در باب اصلاحات پیش
بدگماں گردند و در بندش کنند	یا بہ جبر و قہر گردن مے زنند
تا بہ آزادی نہ کس دعوت کند	از پے اظہارِ حق جرات کند
لیک شاہے کو بونصفت شمار	بہتر است از عابدِ شب زندہ وار
پادشاہے کو کند ایثارِ قوم	حظِ نفس و لذت و آرام و نوم
فصل است از زاہدے کو تا سحر	در قیامِ لیلِ شب آرو بسہ
ساعتی از عدلِ سلطان بہتر است	از ہزارانِ نفلِ مردِ حق پرست

تدبیر و توکل

گرہ ہر شکل کہ پیش آید ترا	کن بزکبِ ناخین تدبیر و ا
با توکل بر خدا تدبیر کن	سعی کن پس تکبیر بوقت دیر کن

ساعی کا سب حبیب اللہ بود	چوں توکل با حسد و ہمراہ بود
ہست اعقل با تکرار لے سپر	امر و اوشا و رسولِ حجد و بر
زانوئے اشتربہ بند و بعدزاں	میچمہ کن بر خالق ہر دو جہاں
شرط عقل است ای سپر بند عقل	پس توکل بر خدائے ذوالجلال
سعی از بندہ است تمام از خداست	مشکل اربا شد خدا مشکل کشت است
تخم پاشی در زمین تدبیر است	لیک بروا دن ز تقدیر خداست
وارو است اندر کتاب بستان	داستان رو بہ و شیرِ ژیاں
بلبل شیر از گفت این قصہ را	خوش سرا سیدایں عجائبِ نعمہ را
می کنم تکرار مضمونش مگر	در زبانِ خویش و الفاظِ دگر
آں شنیدستی کہ یک مرد خدا	دید رو با ہے کہ بدیدستی و پا
در تحیر رفت کیں رو باہِ شل	از کجا یا بد خدائے بے خلل
اندیریں اثنا بر آمد یک پلنگ	کش شغالے بود بگرفتنہ بچنگ
شیر خور و آزا بقدر اشتہا	سیر شد رو باہِ شل از ما بقیا
چوں بدیدایں ماجرا مرد خدا	میچمہ زو بر محض لطف کبریا

در بروئے خویشتن از حلق بست	سوی مسجد رفت و در کنج نشست
رازق مطلق مرا کافی است بس	گفت ترک کسب گویم زین پس
از سر و شغیب در گوشش رسید	یک شبانه روز چون فاقه کشید
ذات حق رازق بود بے شک و یب	وام و دورا میرسد روزی ز غیب
بمچو آں رو باه شل معذور نیست	یک انساں چوں دواں مجبور نیست
تا نباشی همچو رو باه فضلہ خوار	بمچو شیراں با بدیت کردن شکار
داشتن امید فضلہ از پلنگ	این توکل نیست چون رو باه لنگ
کار شیراں شیوہ مردانگی است	این توکل سرسبر دیوانگی است
شافی مطلق ہے سنج شد شفا	بہر دفع ہر مرض باشد دوا
ہست شرط عمل ما اما دوا	فی الحقیقت گو شفا سنج شد خدا
باشد از لطف شفا محروم دور	ہر مریضے کز دوا باشد نفور

بے دوا خوردن توکل الہی است
 این توکل غیبی از شاد نبی است

قناعت و سیر چشمی

گر بود کوتاه دستت از منال	زینهار از گردش دوران منال
سوی مال دیگران هرگز مهین	باقناعت کنج تنهایی گزیس
لا تَمَدُّنَّ بقرآن یاد کن	خاطر خور از عشم ز ادا کن
کنج عزلت بهتر است از گنج زر	حرص بر حرفش تهی است ای سپر
مرد قانع مطمئن باشد مدام	طامعان باشند و اتم تلک حکام
چون سیر آید او را نان شام	خواب خوش خسپد بسان شام
هر که اندر سینه اش گنج غناست	باقناعت در گدائی پاوشاست
شخص طامع را نگرود سیر چشم	آں غنی باشد که باشد سیر چشم
بنده پرور را عبید و بنده باش	در حضورش سرعجز افکنده باش
لیک قید بنده را بر خود بگیر	الحذر از خدمت میر و وزیر
چون بود وقت بقید دیگری	لا کلام استی عبید دیگری
مالک و مختار وقت خود گدا	باشد اندر کلبه خود پادشا

کس بر اشغالش نیند از حوصل	کس نمیگویدش بنشین یا بچل
وقتش آزاد است از قید عباد	فارغ است اندر معاش و هم معاد
بهر زر هر کس که وقتش و فروخت	جنس آزادی خود را پاک سوخت
وحشی را اگر بسازی پائے بند	آخورش را پر کنی از شیره و قند
چون پائے خود همی بیند عقاب	قند پندارد و چو خنظل لا محال

ادب و تواضع

با بزرگان باش مأم با ادب	تا بگردی مورد الطاف رب
در حضور استاد استاده باش	بهر خدمت با ادب آماده باش
جده خود را بجان تعظیم کن	در حضورش خم سر تسلیم کن
هر چه فرماید بفرمانش مکن	گر بقترا آید پیشش آن مکن
امثال امری لازم بگیر	جمله احکامش بجان دل پذیر
پیره زال است آل عجز خسته دل	در سداق ما نزار و مضحک
خاطرش را تا توانی شاد دار	تا بدست آری رضائے کردگار

در حدیث سید کون و مکاں	جنت آمد زیر پائے ما در اں
خاک پایش تو تیاے چشم ساز	زین سعادت ہر چہ می خواہی نیاز
ہر چہ منہ ما ید بجا آور بغور	فکر کن در امر و ارشادش بغور
عم تو کانت بو عبدالرشید	حکم بردارشش چو فرزند سعید
خالہ مشعل ما در آمد در خبر	ہمچنان عم است در جائے پدر
بہر کارے چوں بفرماید خطاب	عرض خدمت کن جواب با صواب
با ادب وہ ہر سوالش را جواب	تا بگروی از سعادت بہرہ یاب
ہر کرات تاج ادب بر سر بود	دلبر ہر کہت و مہتہ بود
ہر کہ باشد با ادب صاحب تمیز	خوش و بیگانہ بدارندش عزیز
خوش یا بیگانہ گر باشد کلاں	با ادب ہاے سخن راں بزبان
در حضور شافع روز جزا	احمد مرسل رسول مجتہ
پیشستی جت بارے یک صغیر	گفت پیغمبر کہ کتیرا لکینز
خاکساراں را بچشم احتقاد	از رہ نخوت نہ بینی ز نہیساں
بو کہ باشد را کہے اندر غبار	یا بزیر دلق مروے نامدار

بوکه باشد در عباتے تارتار	یا بلالے یا صہیبے یا عمار
بوکه باشد عارفے رود ضمیر	یا بزیر ابرها مہر منیر
بوکه باشد عالمے معجز بیاں	یا کہ باشد شاعرے جادو زباں
جاہے راگز رویا بش قباست	پردہ خوش رنگ است فرش از بوریاست
در برش گرچہ قبائے معلّم است	ہمت حیوانے کہ اولایعلم است
مس کہ اندودہ بہ آب زر بود	نزد صرافش بہا کم تر بود

شفقت بر خوردان و عزیزان

نور چشمہ باش بر خوردان شفیق	بامروت باش با قلب رستیق
خاصہ باہمشیرگان خورد و خویش	از رہ لطف و کرم آئی بہ پیش
خاصہ بانا دیدہ نور دیدہ ام	پارہ کھنت دل تقستیدہ ام
گردش نعلیں شود غمخوار باش	وروش اندوہ کند دلدار باش
خشمکین گردد اگر خشمش بگیر	تا زاد بردار و ہم عذرش پذیر
با عزیزان و بنی عثمان خویش	از رہ رفیق و مروت آہ پیش

تا شوی ما جور و مشکور از خدا	حق صلوة رحیم شانرا کن ادا
زانکه خویشان راست استحقاق پیش	گر کنی احسان نخستین کن به خویش
کار بند این مثل باشی و بس	اول از خویشان درویشان سپس
خاصه بر نفس که هم باشد غریب	رحم کن بر حال یتیم قریب
یا به مسکنی که ذامترت بود	هر یتیمی را که ذامقرب بود
تا شوی مرحوم رب بحسب و بر	رحم کن بر حال زارش ای پسر
قطع این رشته بود جسم کبیر	رشته رحم ای پسر محکم بگیر
بیخ امیدش شود ازین جدا	هر که برید این مقدس رشته را
زار نکابش الحذر ثم الحذر	از کبار قطع رحم است ای پسر

انتخاب احباب بعد از امتحان

تا شود تصدیق دعوائے وفا	دوستان را وقت سحری آزما
بر محک از بهر تعییر دشمن	چون طلارامی خری اول بزین
میدهد او برادر خواندگی	دوست آن باشد که در دماندگی

دشمن جان بسم نماید یارِ غار	چون ترا باشد مُساعد روزگار
دوست آن باشد که گیرد دست یار	لیک وقت انقلاب روزگار
داشتم زان جمله امید و وفا	داشتم من دوستان باصفا
حق صحبت هم بر بزم خاص داشت	هر یک ز ایشان بمن اخلاص داشت
بهر خدمت ظاهر آما ده بجاں	دعوی اخلاص بودش بر زباں
آنچه می پنداشتم اصلاً نشد	وعدۀ جانبازی اش ایفا نشد
من ندانستم که ایشان نانی اند	من گمان کردم که یاران جانی اند
دوست جانی مگر کم تر بود	یار نانی در جباں اکثر بود
ز انقلاب گردش چرخ دوتا	چون شدم من مبتلا اندر بلا
بسم فراموش کردو آیامِ بهی	هر یک از من کرد پهلورا تهی
راز دار من ز من بیزار شد	یار غارم راز من انکار شد
زانکه دنیا بود شا زانکه عا	کس نشد بر مسلک صدق و وفا
این تجارت بود بهر کسب سود	حُب شان وابسته با اغراض بود
دوستان دیدند کارم شد زبول	چون برفت از دست من دنیا ببول

دعدہ ہا بشکست و پیمانہا گینت	ہر یکے زان جگہ از پیشیم گر سخت
یا کہ اظہارِ مودت می کند	ہر کہ دعوائے محبت می کند
یا محمول کن بہ او کارے عمیر	امتحانش کن بیک امرِ خطیر
تا تو ان گفتن کہ دادِ صدق داد	تا شود اثبات دعوائے و داد
مخلص و صادق تو ان گفت آن خلیل	چوں بہ دعوائش مہیا شد دلیل
یا خیالِ باطل و مطلق گزارف	ور نہ دعوائش بود بہیودہ لاف
حُب او در ہر زمان کیساں بود	ہر کہ محبتش از پئے یزداں بود
میکنند حق محبت را ادا	در زمانِ محنت و رنج و بلا
بارضائے حق مودت می کند	حسبتہ اللہ محبت می کند
میکنند باوے مودت بیشتر	دوستش را شد چو محنت بیشتر
اندریں کہ ہم نگر دانید رُو	حافظِ محندوم را دیدی کہ او
بیشتر از پیشتر بر حالِ من	بلکہ لطفش شد دریں رنج و محن
می کند حق نصیحت را ادا	ناصح است اندر حقم آن با خدا
آن مطاع و صاحبِ ارشادِ من	می کند عنسِ خواری او لادِ من

غائبانه می کند آن محترم	در حقم اظهار صد لطف و کرم
مقصدش خوشنودی خاص خداست	هم رضا جوئی ذات کبریاست
جز رضای حق ندارد مدعا	یا جز از مالک روز جزا
قاصم از عهده مشکوری اش	داعی ام از حق پے ماجوری اش

التزام صحبت نیکان و احتراز از بدان

الحذر از صحبت بد طینتان	زمره او باش و خیل بدرگان
التزام صحبت صالح بکن	اختراز از مجلس طالح بکن
دائما در صحبت صلحانشین	بگذر از جمال دبا علمانشین
از ار اذل تا توانی دور باش	هم نفور از زور و اهل زور باش
غور کن لایق شدن دن الزوم را	بگذر از لغوای عزیز خوش لغا
کن شرفیای را بصحبت اختیار	تا حد امکان زوونان کن فرار
صحبت دول بجان سبت کند	هم ذلیل و خوار و هم خست کند
گر به بندی اسپ را تا یک زمان	باغراں خوشش شود مثل خراں

بردگانِ مگردانت لاجمال روسیاه خواهد شد از گرد زغال
 گر تو با عطایِ بنشیند دمی از لباست بوسے عطر آید همه
 خایه عصا چون شد مسکنت چرب خواهد شد لباس و هم تننت
 به چنان گر بابدان صحبت کنی
 جنسِ خوبی نیک را غارت کنی

سخن قلعه شاهی
 دار سلطنته کابل (افغانستان)

شهر محرم الحرام ۱۳۳۴ هـ

قصیدہ موسو بہ فقان مضطر کہ سبک واسطہ میں خاص

بخصوص شہزادہ بہمن اقبال امان اللہ الملقب عدین الدولہ

علیٰ حضرت غازی ام ملکہ از بن کابل فرستاد شد بود

فغان مضطر

عین دولت نور چشم خسرو و روشنفکر

حضرت اعلیٰ سراج ملت و دین منیر

قرۃ العین جناب حضرت علیٰ لقب

کو بہ عصمت بیدیل است و بوقت بظہیر

بادعائے محصلانہ اکثر آرم بیاد

گو فراموش کردی ام از باعث شعل کثیر

این دهم سال است کافقادم درین دارالمجن
بیکس و بیچاره بے یار و مددگار و نظیر
گزدوستت می شود و دستم بگیر از راه لطف
تا که دست تو بگیرد خود خدائے دستگیر
بر زبانهای اقا صی و ادانی جاری است
این که داری شفقت عامه بجال هر اسیر
من ز تو دارم امید شفقت و الطاف خاص
زانکه دارم در دعا گوئیت اخلاص کشیر
می کنی زندانیاں را اکثر از زندان خلاص
من عجب زندانیم هستم بیته زندان اسیر
آں یکے زندان غربت و ان دگر زندان فقر
سوغم اندر کلبه تار یک و تیره سپو قیر
گر بلطف خاص بنوازی مرا نبود عجب
زانکه لطف عام تو جاری است بر برنا و پیر

مستحق لطفِ خاصمِ دورم از خویش تبار
ہیچکس در کہ بتم نے ناصر است و نے نصیر
اے کہ عینِ دولتی بنگر بعینِ مرحمت
سوئے مسجونیکہ زار است و زار است ز جیر
فی امان اللہ باشی از بلیاتِ زماں
ناصرت بادا بہر حالت خداوندِ نصیر
از مساعیِ حمیلت از دل و جاں شا کرم
اجر میخو اہم جزیل از بہت از ربِّ مجیر
بارک اللہ لک فی سعیک لے ارجمند
ہم جزاک اللہ فی الدارین اضعافاً کثیر
از کہماتت بحال زار فور ویدہ ام
بس گر انبارم ز احسان تو لے ابرِ مطیر
کردہ حق مرآت را مک ساتھ ادا
آفرین بر آمِ مشفق کال ترا دادہ است شیر

از ادائے حق شکر تو سراسر قاصر م
حذر تقصیر است بین اینکه من هستم امیر
بود تجویز انجی مبنی بخیر دین و ملک
تا شود هر فرد ملت تحت دولت را ظهیر
جاں تشارد بروطن هر فرد ز ابناءے وطن
هر یک از اولاد ملت سر بهر سر
شاه گردو با رعیت بخیمال دهم مذاق
اتفاق دولت و ملت شود چون شه و شیر
دولت شه راز خود داند گدائے مینوا
سلطنت داند ز آن خویش و همقان حقیر
شاه عادل را رعیت لشک است بس بود
بهر حفظ ملک وے از بطش اعدائے شریر
گر به تجویز انجی حاذق اندازد نظر
با دلائل مطمئن خواهد شدن مرد بصیر

نیت مضمونش مگر امر حسد او ند جان
 نیت نخواستش مگر ارشاد سالار بشیر
 در خطا بود آنچه بود اندر خیال و صواب
 آن خطا را بس بود این نیم و نه ساله نکیر
 سو و نیان و خطا باشد سرشت آدمی
 التماس عفو دارم از شیء روشن ضمیر
 خادم امید کرم دارد ز محندوم کریم
 ز آنکه عفویش اکبر است از جرم و باشد کبیر
 بر محک امتحان آمد زب احکام و
 بارها اندر زمان خسرو رضوان مصر
 عرض کن در حضرت قبله که از بهر خدا
 بگذر از سهواخی و عذر این داعی پذیر
 از پئے عفو خطاش گر شفاعت خواه شوی
 شافعت گرد و شفیع امتاں یوم العسیر

له ای علیحضرت ضیاء الملئ والیدین امیر عبدالرحمن خان طالب شرافت۔

لائق شان رسیع شه بود عفو خط
زلت و سهو و خط آید ز خدام سیر
قطع شد اسباب و شد مسدود ابواب فتموح
لیس لی فی العالم الاسباب ما وای و مصیر
از گون ساری بخت و گردش چرخ کهن
شد بدل باروزگار عسر ایام سیر
جمله اطاک و عمت ارد نقد و هستی شد بیاد
شد خداوند غنی را بنده محتاج و فقیر
شد بغارت هستی و بود یک بود از آن ما
رجل ما تاراج گشت و در و حل مانده خمیر
از انخی بالفرض که سرزد خطایا سوشد
از کدام آئین شدم من بنده و زرش را وزیر
بار خود را هر بشد بر شایسته خود می برد
وزیر آخر می لا تز من مود علام خمیر

وَلِلَّهِ بِاللَّهِ ثُمَّ تَالَيْتُهَا بِسَدِّ عَاصِي نَبُود
اندریں تجویز ہرگز مستشار و نئے مشیر
بیخبر بودم کہ روزے بقتہ دست ستم
دست من گرفت مجرا کرد در زنداں اسیر
زاندازہ سال بگذشت است بعد از عمدہ
یک با ایفان شد تا حال عمدش بمصغیر
ثامت اعمال عاصی صورت نسباں گرفت
وعدہ رفت از پادشاہ مالک تاج و سر
وعدہ شاہاں ببایدہ مچو نقش فی الحجر
تا کہ گرد و سنت مولی موالی را نظیر
ضامن العین بود و صف کرم بہر کریم
موشد ہیہات نقش عمد از لوح ضمیر
پیش زان ہم عمد و اثن بست با عبدالمجید
قرۃ العین من عمدیدہ یک طفل صغیر

انفقا در جلال آباد در حسین سمنه
اوقفا و از راه برآں تصویر غم چشم امیر
مشته از سمش عطا فرمود و فرمودے پسر
خامرت در باب اعمام واپ خود جمع گیر
می کنم شانرا خلاص از بند زندان بلا
چون شدم در شهر کابل جلوه آرائے سریر
اندریں لیت و لعل ده سال کامل شد بسر
لیک استخلاص ماصورت زبسته است از نکیر
گا ہے فرماید که شورائے مهتر کرده ام
گا ہے می گوید معین کرده ام چندیں مشیر
لیک تا حال است شورای در پس کتم عدم
انعتقاد محابس شورائے نشد صورت پذیر
زیں تغافل نیست منشائش مگر حبس دوام
یا بر تیغ جوع قتل ماست مرکز ضمیر

آنچه لازم بود غورِ ماجرا سے مانگو
غیر بر ماں کرو باورِ حرفِ تمامِ شیر
معدے بد باطنے متخالف از منہاجِ دیں
تا خدا تر سے کہ شیطانِ مریدش ہست پیر
بسکہ از دورِ زماں فرسودہ ام لے ارجمند
گشتہ ام از کثرتِ ہمِ پشتہ از وقتِ پیر
گرچہ تم نیست از پنجاہ و شش زاید ہنوز
لیک از ریشِ دلِ من ریشِ من گشتہ چو شیر
در میانِ قبرِ احیایں حیاتِ چند سال
شد پدید اندر قوائے جسمِ من ضعفِ کثیر
گشت بے ہنگامِ عینم را بہ عینکِ احتیاج
نیتِ موزوں با سنینِ عمرِ اسنانِ حقیر
اندریں کہ بتِ سرائے غریتم گردیدہ است
دستِ محنتِ حاجِ عصا و ظہرِ محنتِ حاجِ ظہیر

نے زبغم بل زغم مثل کماں گرو چہ جسم
قامت رعنا کہ وقتی راست بودی همچو تیر
بود روزی متکاتم پیشیت از دیباے روم
لیک امروز است فرس کلبہ اصراں حصیر
یک کلیم کہنہ و بوسیدہ وارم زیر پایے
ہمچو بخت من زدود آہ من گشتہ چو قیر
اخوی حاذق بدست خویش پنیہ می کند
رخت خود بر سنت خیر البشر نعم البشر
رقعہ بر رقعہ ہمیدوز و قبائے کہنہ را
می نند مرہم بز جسم مز من رخت ز جیر
چوں فراغت یابد از تکرار تہ آن کریم
صرف پنیہ می شود وقت حکیم بنظیر
قوت ماما لایوت است قناعت می کنیم
بہر حفظ شخص بر قوتیکہ باشد ناگزیر

وقت صبح و شام یومیہ دونان نیم خام
ہست بہر ما معین بیک بے امر ایسہ
گاہے مطلق بے نمک گلے نمک از حد نروں
گاہے تا نانت ہر شش گاہے ناقصش باشد خمیر
بے نمک یا شور اما رنگ جزو لازمی است
گاہے بہت در شش مے باشد گے قدر عشر
زیر ہمہ جو روحبت شاید کہ شہ آگاہ نیت
ہمچنین قعدیر ما رفتہ است از رب قدر
دیگر اں را خاصہ نان است و پلاؤ قورمہ
لیک بہر ما فقط آب است و نانے کا شعیر
بو العجب کارے کہ یک با م است و دو دار دہوا
آن نسیم روضہ رضوان و این ریج السعیر
میرود در وجلیہ ما آن طرف ماہ الفرات
سوتے مالخ اجاج تلخ و تیرہ ہسمچو قیر

پیش روی دیدۀ دل منظر محشر پیا است
بیلنا لیل البلاء و یومنا یوم العسر
میرزندان را جفا یومیہ بو تسلیم بود
شتر هر روز اندرین غمخانه باشد مستطیر
این ستم پیشه عیاذاً باللہ گوئی مالک است
هر صباح ماست مصداق عبوساً قسطیر
گریه ممنوع است و حکم ضرب ضربت جاری است
تازیانه میزنند و نیت امکان نفسیر
اتباع خواهش نفس است بس آئین شان
نیت ایشان را سر و کارے بشوری یا شیر
در کتاب حق نخوانده امر مہم شوہری مگر
نیت شاد و مہم مگر امر حسد و نیرقدیر
از جفائے عاملان ہر فرد ملت و رعناں
ہم ز جور و ظلم و استبداد سلطان در نفسیر

فارغ است از سمع استبداد چون جذر اصم
داد از بیداد ظالم هست کارے بس عبیر
سید رشوت حصن استبداد را باشد محیط
گلکده مندیذتوان رفت تا پائی سیر
آپنجاں بازار رشوت گرم و بارونق بود
جیفه خوری هست گوئی پیشه میسوزیر
گر خورد حیل حمیرے عالمے از تاجرے
میکند از بهرے ثابت قطار صد بعیر
اکثر از سر لشکاں بے بهره اند از فن حرب
نوع و سانند گوئی در یراق تیغ و تیر
بعض را با صاحب تاج است نسبت و نسب
غیر ازین دیگر کمالے نیست قدر یک نقیر
در مسائل کردن تیغ مرصع ما بر اند
لیک استعمال آن قاصر چو اطفال صغیر

ادعائے شیرگیری بہت شاں در دِ زباں
لیک وقتِ جنگ شیرا نند چون رو باہ پیر
گریکے زیں کجگاہاں فی المثل گرد و چار
باشبانے زندہ پوشے عاری از شمشیر و تیر
پیشکش خواہد نمودش تیغ و کلہ جغہ دار
تا نگردد در کمندِ قہراں چوپاں اسپر
چوں درختِ سایہ پروردہ اندبے براز ہنر
کے شود تن پرور از فنِ محارب بہرہ گیر
ہمتِ شان است صرفِ فیشن و وضعِ فرنگ
گوئی انعام اندر ملبوس دیبا و حریر
کاش در حُبِ وطن کردندے تقلیدِ فرنگ
بر وطن بودے فدائی چہ صنغیر و چہ کبیر
غازیانِ دینِ حق را مغفرازا ایماں بس است
جو شن از حُبِ وطن باید نہ خفتاں از حریر

غامت منشائے شاہنشاہ باید بود جناتِ عدن
یا رضائے حضرت سبحان خداوندِ قدیر
پیش سلطان نیست بہتقاں را مجالِ عرضِ عالی
بابجالی بہت گونی بستہ بروئے فقیر
ملقہ زن بستہ بردر گاہ بوابِ شدید
بہر عارض بابِ مسدود است از امیر امیر
از بخائے حاکمان و عاغان کردہ مندر
صد ہزاراں خانہ پاتا کا شعنا رو کا شمیر
الاماں یارب ز نردوان متمدنہ ساد
وز تشدد استے شدادانِ طنلام و شریہ
اہل استبداد را یارب بدہ توفیق داد
تا بچرخِ عدل برتا بستہ چوں بدر منیر
حاکمانِ عادل و نصفت گیر او دادگر
بر سدا سلامیاں مامور شدہ مایا خیر

جلوه مندر ما کن بلالِ عدل را بر ابرج داد
ظلمتِ ظلم از جهان زائل کن ای رب تقدیر
زنده فرما سنتِ صدیق و فاضلِ عظیم
یا سمیع و یا بصیر و یا لطیف و یا خبیر
از گروهِ اهلِ باطل حقِ اهلِ حقستان
اهلِ جنت را مسلط ساز بر اهلِ سعید
از میانِ اهلِ دین پیدا بفرما صد هزار
چون جمالِ باکمال و انورِ روشن ضمیر
کشورِ اسلامی را پاک کن از اهلِ کفر
خانهٔ اهلِ جینان خالی کن از اهلِ سعید
نوریاں یارب ز چنگِ ناریاں آزاد کن
از مرآتِ مصر و بربرتا حد و کاشمیر
بر کجاناتِ قوس را باشد صدائے دلخراش
باندائے دلکشِ آفتابِ کبر و تنبیر

نقش توحید احد قائم شود جائے صلیب
 گرد و از سنگ کلیسا نشست مسجد را خمیر
 مسلم و کافر بیا ساید بزیر طینت داد
 آنچه آن کافر کنار ما در آن طینت صغیر
 گرگ و بز با هم خورد آب از غدیر معدلت
 سر بر این گور حسد خواهد پلنگ گور گیر
 هر ضعیف ایمن بود از دست برده هر قوی
 هر گدائے ناتوان از جور هر میر و وزیر
 حرف حق تلخ است اما بهر طبع حق پسند
 هست بس اعلیٰ و اشرفی از شراب شهد و شیر
 ای خداوند جهان بر حال زارم رحمتی
 پر عاصی عاصی ام ناکاره ناچیز و حقیر
 تَبَّتْ يَارَ جِي اِيْتِكَ وَاَنْتَ تَوَابُ الرَّحِيْمِ
 لَيْسَ لِي يَارَبِّ غَيْرُكَ غَاغِرُ الذَّنْبِ الْكَثِيْرِ

۱۳۲۶
 جلدی اول

تقریظ

از طبع رسالت جناب مستطاب علامه مولوی صغیر علی روحی

پروفیسر اسلامیہ کالج لاہور

گلِ معنی بہر شاخے کہ شکفت چوبیسلِ روحی مانغمہ سر کرد
سخن گر از وحیِ حسنی در آمد نثارِ مقدس گنج گہر کرد

بلے عشق ز لہجہ فتنہ بگفت

چو حسن یوسفش از خود بدر کرد

شاہد معنی بیگانہ بہر لباسے کہ جلوہ گر آید بہ ادا مانے و فریب دل از دست
سخن آشنایاں می رباید گو بہر شاہوار سخن را از صدقِ طبع پاکیزہ مشتاق آریند
تا بر تاج شاہی نشاندند۔ گلِ رنگین معنی را بر شاخارِ فطرتِ صافی نہاواں ماند
تا مشامِ خوش نفسان معطر سازند۔ ہر سوسوای سخن را سزاوار نبود۔ و نہ صید معنی بچپہ
انداز بہر خامکار۔ تر و مانعے باید تا بر طوبتِ لفظ سیراب ہو بہت از طبع خشکناں
برچیند۔ و چمنِ طبعی در خور است کہ بتازگی معنی شاداب فی را بر کھنگی برگزیند۔

از آنجا که گلستانِ فطرت با بیاری سرشپه فیض ازلی پیمینی مضامین تازه
 روکش باغ ارم است فراخنائی معدن طبیعت از پرتو آفتاب بیت لم یزلی
 از جو ابرزد و اهر معانی و گلش در خسته نخلت نشان حوصله ایم - درین جزو زمان
 که بے کالی را روز بازار است و بے هنری را آلبه بر روی کار - بهیسی یادگار
 دانش آنگهان حکمت علمی و عملی و گزین سرکرده رمز شناسان حقائق خفی و جلی مولوی
 نجف علی ارضاء الله الولی بشیوه پاستانیاں بکلید فصاحت قفل از
 هیچ بیان کشوده بل موسی کلانان طور بلاغت را یاد مینموده یعنی گهر مانے
 سخن را که در حین هجوم مصائب روزگار و از و عام حوادث ناہنجار در زمان
 دارالامان کابل بسکک نظم کشیده و از غایت بے قرینگی شکل مسوات پر کند
 افتاده بود و ہم آں داشت که در ترتیبات تغییرات احوال بعضی تلف در آید
 و پرتبر و تقلبات احوال بر نہا نماند عدم گراید نظریہ ضیافت طبع اہل سخن
 بصورت مجموعہ اشعار رنگین ترتیب اودہ و الحق بار منت گراں بردوش
 سبک و جان عالم معنی نہادہ الفاظش دل سپند است و معانیش ارجمند و ہر چند
 از رنگ تکلف عاری است اما با حسن سادہ اش شوخان چکل و شگولان فرخار را

۱۱۶
۱۲

۴۴

روزگسا و بازاری - روحی نژاد که پروانه شمع سخن است و عندیب شاخار
 ترانه کهن بدم گرم سوخته تو صیفت اوست بر نوائے دلکش شفیقہ تعریف
 بود یارب لب الم در فسانہ
 روا جش باو تا دور زمانہ

اصغر علی روحی

نظریات

از ترجمان حقیقت علامہ ڈاکٹر محمد اقبال ملک الشعراء شرق
 میں نے یہ نظائیں سرسری نظر سے دیکھی ہیں مصنف کا جو ش عقیدت
 قابل داد ہے۔

محمد اقبال

کتابخانہ - عبد المجید بخشونیس لاری منڈی لاہور

(منشی ملک سید حسین علی صاحب کلاں لاہور)